

'לחסודה' – מקום הקזת דם.

*

'... טובת טפת צונן שחרית ורחיצת ידים בחמין ערבית מכל קילורין שבעולם' –
 החכמה היא מחדשת תמיד דרכים חדשים, אמצעים רבים, להיטיב מצב האדם, לרפאו ממחלותיו, להצילו מכל הדברים שיכולים לפגוע בו, אבל ברבות המדע וכפי אותה המדה שההמצאות החדשות הולכות ומתפרסמות בעולם, ככה הולך הוא ונשכח המעמד הפשוט הטבעי של האדם שהוא משמש הרבה פעמים בסיס יותר איתן לכל עמדת הצלתו, מכל הפעולות, מכל החשבונות היותר רחוקים שחדשה המדעיות.
 הדבר הזה נוהג לא רק בעניני הבריאות והדברים החומריים, כי גם בהדברים הרוחניים, במעלות הנפש, בהשגות עליונות ובמדרגות גבוהות. גם כן אחרי כל העליונות שבחכמה ובחסידות, כל מה דפשיט טפי מעלי. והפשיטות המוסרית והעבודה הטהורה שבפשטות היא מאירה את העינים הרבה יותר מכל ההתחכמויות הרחוקות שהנן רק טפילות, לחזק ולפאר על ידיהן את היסוד הפשוט, אבל עיקר הכל היא ההדרכה של התמימות הפשוטה, 'תמים תהיה עם ה' אלקיך'. אמנם היכולת העליונה, רכישת השכל בכל דרכיו והדעת העליון הבהיר עם כל הרחבות, זה צריך להיות נמצא בכחו של האדם, כל אחד כפי מדרגותיו, כאשר תוכל נפשו שאת, אבל הדרך הכבושה שצריכה להיות הקבועה והתדירית היא התכונה הפשטנית הבריאה, היתרה בערכה מכל התולדות המחוכמות. וכזו היתה התשובה הנבונה על המשאל של שליחות הקילורין דמר שמואל, החכים, האסיה, הירחינאה, הבקי בשבילי דרקיע והצלול במעקמי המדענים כולם, יחד עם תורתו הגדולה העמוקה והרחבה, עם קדושתו העליונה וטהרת מדותיו הקדושות. אמנם השיב לו מר עוקבא הנשיא, רב ההדר 'שדורי משדרנא לך, דלא תימא צר עין אנא. יהיה זה אצור אצלך כמו שהוא מצוי אצלי, אבל השימוש התדירי לא יהיה מיוסד על ההמצאות הגדולות כי אם על הפשטות התמימה, הנותנת בריאות וחיים לגוויה ולנשמה' (עין איה).

דף קט

'בת חורין היא זו ומקפדת עד שירחוץ ידיו ג' פעמים' –
 'באמת יש ראיות שכל מה שדיברו חז"ל בענין שדים וכו' הם ענינים שמתרחשים בעיקר בפנימיות האדם... וכן רוח רעה השורה על הידים שחרית... היא חולי הנפש. והיינו שרוח הטומאה השורה על האדם בשינה מורגשת לאדם באופן זה' (מתוך מכתב מאליהו ח"ה עמ' 346).

'בת מלך'. לפשר כינוי זה, ע' במובא ביוסף דעת ברכות ט.

'עבדא ליה לחייא בר אשי ולא אכל...'. סבר שאף מעשה שבת בשוגג [ובאיסור דרבנן] אסור ליהנות ממנו. ויש להוכיח מכאן ומכמה מקומות שכן הלכה (עפ"י מלחמות ה' לרמב"ן ריש פ"ג. ופירש בחזו"א (לו, כד) ששונה איסור דרבנן שיש לו שם בפני עצמו שבהם מותר בשוגג בו ביום, לאיסורי שבות שהן מסעיפי המלאכות, שלדעת הרמב"ן דינן כדין מלאכות דאורייתא לענין מעשה שבת).

ואילו הגר"א (שיח) חולק וסובר שלהלכה באיסור דרבנן מותר. וכן פסק החי"א-אדם והובא בבאה"ל (ר"ס שיח) – להתיר להנות בשבת ממעשה שבת בשוגג באיסור דרבנן.

'אמר רבא: והני בני מחווא דמפנקי...' על אופיים ותרבותם של בני מחווא, ע' במובא לעיל נט:

'גב היד וגב הרגל הרי הן כמכה של חלל, ומחללין עליהן את השבת.' כן הובא בפוסקים. והיינו כשיש חשש לפגיעה בכלי דם. ובספר קצות השלחן (קלו, בבדי השלחן) כתב להוכיח מהירושלמי שאין האצבעות בכלל גב היד לענין זה (עפ"י שמירת שבת כהלכתה לב, יא). בפסקי הרי"ד פרש כוונת הגמרא [שלא כמשמעות שאר פוסקים], בחילול כמו זה הנידון כאן, שהוא איסור דרבנן, אבל באיסור דאורייתא אין התר אלא במסוכן למות.

'נותן אדם יין צלול ומים צלולין לתוך המשמרת בשבת ואינו חושש.' פירושו: משקים שאינם עכורים, ורוב בני אדם אינם נמנעים מלשתותם כך, מותר לסננם מקמחים וחתיכות דקות שבתוכם וכד', כדי שיהיו צלולים ביותר (עפ"י פוסקים או"ח שיט, ט).

'רוחצים במי גרר.' רש"י כתב שהם מלוחים קצת. והרש"ש פירש (עפ"י מגילה ו) שמי גרר חמים, בדומה לחמי טבריה [הרי"ף (וכ"ה בכת"י מינכן) גרס 'מי גדר', והיא סמוכה לטבריה. ונראה שכן יש להגיה במגילה ו]. ואין הפירושים סותרים זל"ו, דהא והא איתנהו כידוע מתכונת המים הטרמומינרליים. וכן להלן קלו: מבואר שמי דיומסת מחממים ופרש"י שם שנהר הוא שמימיו מלוחים).

'ע"ב) 'אבל שותה הוא מי דקלים לצמאו וסך שמן עיקרין שלא לרפואה.' לדעת המגן-אברהם (שכח סקמ"ג, מדייק לשון הטור), אין התר לבריא ליטול מיני רפואה אלא להשיע רעבונו או לצמאו, כמוזכר במשנה, אבל לא לחזק את מזגו (פרי מגדים. וכן הביא המשנ"ב להלכה). ואולם הבית-יוסף (שם) כתב שגם כשאינו רעב או צמא, מותר לו ליטול אם אין לו שום חולי. וכן הביא מדברי המרדכי, שמוותר לאכול שרפים מתוקים או לגמוע ביצה חיה כדי להנעים הקול, כיון שאין לו מכה בגרונו.

הלכה זו מוסכמת גם לדעת המג"א כי אינו נוטל כלל לרפואה, מה שאין כן כשנוטל לחיזוק. ובאגרות משה (או"ח ח"ג נד), האריך לדון בהתר נטילת ויטמינים בשבת, וכתב שם שלא החמיר המגן-אברהם אלא באדם בריא שהוא חלש בטבעו ונוטל מיני רפואות המחזקים אותו בצורה מורגשת, אבל דברים המחזקים מעט [כמו אילו היה אוכל מאכלים בריאים], וכן דברים העשויים לשמירת הבריאות, כדי שלא יחלה בנקל – מותר. ויש מחמירים בדבר (ע' בזה כמה פרטים בשמירת שבת כהלכתה לד, כ ובמובא ביוסף דעת ברכות לח.).

'לגילויא.' דין 'גילוי' בזמן הזה – ע' במובא בע"ז ל.

הרפואות המוזכרות בתלמוד – כתבו הראשונים שאין להשתמש בהן; אם משום שנשתנו הטבעים, או מפני שאין אנו מבינים את שמות העשבים והחומרים המוזכרים ואין אדם יכול לעמוד על טיבם, לכך אסור להשתמש באותן רפואות, שלא יבואו להרהר אחר דברי רבותינו ויוציאו לעז עליהם.
'אמר לנו מהרי"ל: כל הרפואות והלחשים שבכל התלמוד, אסור לנסות אותם משום דאין אדם יכול

לעמוד על עיקרם, וכי לא יעלו בידם ילעגו וילגלו על דברי חכמים. מלבד הא דאיתא במסכת שבת סוף פרק במה אשה: מי שנתחב לו עצם בגרונו מביא מאותו המין, רצה לומר: מאותו מין עצם, ויניח לו על קדקדו ויאמר הכי חד חד נחית וכו', והלחש הזה בדוק ומנוסה הוא, לכן אותו לבד התירו ולא שום אחד יותר' (ספר מהרי"ל בלקוטים שבסוף הספר. מובא בחדושי רעק"א כאן וביו"ד שלו, א. ועתוס' מו"ק יא.). וכן הביא המהרש"ל (ים של שלמה חולין פרק ה, יב): 'חרם הקדמונים שאין לסמוך על רפואות התלמוד כדי שלא להוציא לעז על החכמים הקדמונים, ולא ידעו שיש שינוי במקומות, וכל שכן בזמנים שהדורות פוחתים והולכים...' (ע"ע בספרים שצויינו באנצ. הלכתית-רפואית כרך ב' ערך 'השתנות הטבעים' עמ' 258, ובספרים המובאים במגדים חדשים לעיל סו.).

זו לשון המהרש"א (בגטין סח סע"ב): '... ומתוך זה תראה שאין התלמוד חסר מכל החכמות, כי לכל חוליה תמצא בו רפואה שלימה ואמתית למבינים לשונם, ואל יאמר המלעיג על חכמי התלמוד שהיו חסרים מחכמת הרפואה'.

ליקוטים מפוסקים אחרונים

גב היד וגב הרגל... הנה לקט מועט מדיני רפואה בשבת, מתוך הספר שמירת שבת כהלכתה (לב, יא; לה, יג; לד, ח. ציוני המקורות וההערות – מועתקים גם הם משם) ועוד:
'במקרים הבאים יש לנהוג בחולה כדין חולה שיש בו סכנה, גם קודם שנקבע הדבר על ידי הרופא:

א. חום גבוה עם הרגשה רעה, וטרם נקבע סיבתו (שמעתי מהגרש"ז אויערבך (שליט"א) [זצ"ל], ועיין גם יו"ד בבי"י סוסי' קלד ד"ה ובתשובה אחרת וערוה"ש סי' שכח, כו, וע"ע שו"ת אג"מ או"ח קכט, ומה שכותב עליו בשו"ת ציץ אליעזר ח"ה סי' טו פ"ז סק"ג בשם הרופאים, ועיין גם סידור מנחת ירושלים בהגהות ר"פ עפשטיין זצ"ל על קונטרס הרפואה הערה 17. ועיין חו"א נט, ד, דבתינוק גם חום כלשהו בכלל סכנה הוא, וכ"ה בשו"ת אג"מ הנ"ל, לעומת זאת בשו"ת ציץ אליעזר הנ"ל כותב בשם הרופאים שלא כדבריהם, וכ"ה בהגהות הגר"ע זצ"ל הנ"ל).
 ומ-39 מעלות (צלזיוס) ומעלה נחשב חולה שיש בו סכנה ומותר לחלל עליו את השבת עד שיבוא רופא ויקבע את מצבו (אור לציון ח"ב לו, יג).

ב. חום אפילו לא גבוה, אם הוא בא כתוצאה ממחלה בריאה או באיברים פנימיים אחרים, ואנשים רגילים לחשוש קצת לסכנה (שם בשו"ת אגרות משה).

ג. פצע שבפנים הגוף, דהיינו מן השיניים ולפנים (סימן שכח, ג, ע"ש דשינים עצמם בכלל, היכי דכאיב ליה טובא וחלה כל גופו, שם במ"ב סק"ח, וע"ש סקט"ו, דאם הרופא או החולה אומרים שאין צריך – שאין מחללין, ועיין שו"ת שארית יעקב יד, ג);

שטף-דם פנימי (שם בשו"ע);

כאב פנימי חזק שסיבתו אינה ידועה ומעורר חשש למחלה רצינית (שם בביה"ל ד"ה ודוקא, ועיין שו"ע הרב יו"ד קפו בקו"א סק"א ד"ה מ"ש ח"צ, ועיין סידור מנחת ירושלים בהגהות הגר"פ עפשטיין זצ"ל הערה 3, דדוקא שנתקלקל אחד האיברים אבל מיחושים אין נקראים מכה, וע"ע בביה"ל הנ"ל דאם כאיב ליה טובא באחד האיברים הפנימיים ומסופק לו שמה נתקלקל שם באיזה דבר ואין שם רופא בעיר, מותר ליסע אחר רופא, וכ"ה בשו"ע הרב הנ"ל).

ד. שטף-דם עורקי או ורידי (להבדיל מדליפה ורידית איטית).
[אין לחלל את השבת בשל דליפה ורידית איטית, כי על פי רוב אפשר להפסיקה על ידי לחץ ישיר על הפצע או ע"י הרמת האבר הפצוע.
שטף דם יש בו משום פיקוח-נפש, ומותר לקשור את העורק ולעשות את כל הדרוש כדי להפסיקו, ואין בענין זה מקום להגבלות (דעת רופא)].

ה. שבר פתוח או שבר עם תזוזה של קצות שברי העצם בעצמות הארוכות, ואפילו חשש לכווה, וכל-שכן שבר בגולגולת או בעמוד השדרה או כל שבר אחר בפנים הגוף (דעת רופא).
פרטים נוספים בד"ן טיפול בשברים בשבת - ע' שבט הלוי ח"ט עד.

ו. מכה על גב היד או על גב הרגל (סי' שכח, ו, ועיין ע"ז כח. תד"ה מכה שע"ג - דהיינו חולי שעלה שם מאליו), כשיש חשש לפגיעה בכלי הדם. (עיין קצוה"ש סי' קלו בבדה"ש סק"א, דאין גב האצבעות בכלל גב היד לענין זה, ע"ש ראיתו מהירושלמי).

ז. פצע עמוק או חתך עמוק שנגרם על ידי סכין או כלי ברזל אחר (סי' שכח, ז ובביה"ל ד"ה מחמת, וע"ש ערוה"ש סע' כו, ועיין קצוה"ש סי' קלו בבדה"ש סק"ב);
מכה חזקה בברזל (ע"ש בביה"ל, ועיין מו"ק סי' שכח ד"ה ואם החתך ותורת שבת סק"ח);
חתך שנעשה על ידי כל דבר מזוהם (דעת רופא);
פצע שזוהם על ידי אדמה או על ידי כל דבר אחר המזוהם ואשר אם לא יטפלו בו כראוי - יכול להביא לידי סכנה. [ודע, כי אפשר להשהות את זריקת האנטיסטאנוס שעות מספר. דעת רופא].

ח. פצע מזוהם שיש בו נפיחות, או שגרם לדלקות בלוטות הלימפה שליד המפרקת, בבית-השחי, במפשעה או בצוואר (דעת רופא, והדין הוא אפילו אם הפצוע מתהלך כבריא, עיין סי' שכח, ח).

ט. פצע שנמשך ממנו קו אדום ויש חשש להרעלת הדם (כנ"ל בהערה הקודמת).

י. חטט (פורונקל) גדול, או אפילו קטן כאשר הוא בשפתיים (עיין סי' שכח בתהלה לדוד סק"ט);
מחלה באחד מאברי הגוף, אם יש לחוש שעלולה להתפתח סכנה לכל הגוף כולו (סי' שכח במ"ב סקמ"ט, וע"ש בערוה"ש סע' יח, ועיין יו"ד קנו בש"ך סק"ג ובאו"ח סי' שכח בפמ"ג מז, ז, שו"ת שארית יעקב יד, ד ושו"ת מלמד להועיל יו"ד לב. ועיין ע"ז כח: במאירי ד"ה עין ובהרה שם סק"ח).

יא. קוץ או רסיס שחדר מתחת לצפורן (דעת רופא).

יב. מכת חום או שמש [להבדיל מכווית חום או שמש] (דעת רופא).

יג. עקיצה של צירעה או של דבורה וכיו"ב, אצל אדם הסובל מרגישות לסוג עקיצה זו (דעת רופא).

יד. נשיכת כלב שוטה, נחש, עקרב [גם שחור] (דעת רופא), נשיכת בעלי-חיים אחרים, כגון סוס וחמור, שלגביה קיים חשש שהיא מסוכנת (עיין סי' שכח, ו), וכן שריטת חתול (דעת רופא).

טו. הרעלה (כגון על ידי שתיית נפט או דטרנגנטים למיניהם, או ע"י בליעת פרי מורעל, צמח ארסי, כדורי נפתלין, כדורי שינה בכמות גדולה, רעל עכברים), (ע"י ס' שכה,ו), וכן בליעת מחט ובליעת כל גוף חד אחר (דעת רופא).

טז. איבוד הכרה, הלם או חשש להלם בשל נפילת משא כבד על אדם או מפאת כאב חזק ביותר (דעת רופא).

יז. הכואב כאב קל בעינים, אל לו לעשות שום טיפול לרפואה (סי' שכה,כ ובמ"ב ס"ק ס"ד). במקרה של כאב-עינים חזק יותר או במקרה של דלקת עינים – מותר ליתן טיפות עינים (ע"י אגלי טל מלאכת טוחן יז), וכן מותר לשים משחה בתוך העין [מתוך שפופרת או באמצעות מקל] (ושמעתי מהגרש"ז אויערבך [זצ"ל], דלא שייך בכה"ג משום איסור ממרה, כיון שאין שום כוונה למרוח חלק את המשחה בתוך העין). ומותר להמיס גבישי בור במים רתוחים, אפילו אם חמים הם [וטוב להמנע מעירוי מים מכלי ראשון על גבישי הבור, אלא יתן את הגבישים בתוך מים שנמצאים בכלי שני], ולנקות בהם את העינים. אבל אסור להשתמש לצורך זה בצמר-גפן משום איסור סחיטה, ואפילו לקחת את צמר-הגפן במלקט – אסור. ומותר להכניס את מי-הבור בתוך כוסית מיוחדת לרחוץ את העינים. וכן יש מקום להקל לשרות במי-הבור קצה של מטלית, ובלבד שתהא נקיה לגמרי, ולשימה על העין, אבל אסור לסחוט את המטלית בכל אופן.

מחלות עינים רציניות הריהן בגדר פיקוח נפש (סי' שכה,ט).

בספר דברי חכמים (סעיף 388) מובא בשם פוסקי דורנו, שאדם שעניו כואבות מעט, מותר לזלף טיפות עינים, מפני שהעינים נחשבות מקום סכנה. ויש לפקפק אם נמסרה השמועה בדקדוק, שהרי בסוגיתנו מבואר שאין התר כשניכר שעושה לרפואה. ולכאורה צריך לומר שהם דיברו רק בדלקת וכדו', וכמו שכתב בש"כ. ע"ע פריים נוספים ביוסף דעת ע"ז כה.

דף קי

'בטבלא' – כלי המשמיע קול, פעמונים.

'ארבע גרמידי' – ארבע אמות.

'זליטרוקינהו' – יערבם.

'מהו לשתות מי רגלים בשבת...'. על התר שתיית מי רגלים, ואם יש בהם איסור משום בל תשקצו – ע' במובא בספר מגדים חדשים כאן וביוסף דעת בכורות ז:

'גביא גילא'. פרש"י: 'אלו"ם בלע"ו'. האבן המכונה כיום 'אלום' היא אבן מלח המורכבת מגפרת אשלגן וגפרת חמרן (אלומיניום). ידוע שלאבן זו ישנן תכונות של עצירת דם. ומוסבר אם כן שימושה לרפא את הזבה.